

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ

XVII

Примљено на скупу Одељења језика и књижевности, од 22. јуна 2004. године, на основу реферата проф. др Недељка Богдановића, академика Милке Ивић, редовног члана САНУ, Александра Ломе, дописног члана САНУ, и Слободана Реметића, дописног члана АНУРС

Уређивачки одбор

академик Милка Ивић, редовни члан САНУ, Александар Лома, дописни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
2004

Закључимо овај кратак приказ констатацијом да „Атлас старолужичких топономастичким типова“ даје веома вредне податке, често раније од оних којима располажемо за друге словенске језике (записи топонима већ од IX в.), и да су ти подаци у њему узорно обрађени, уз пуно уважавање језичког развоја, а посебно историјске фонологије, и прегледно речнички и картографски представљени. Досад објављене свеске имају високу употребну вредност за веома широк круг славистичких истраживања, и можемо само пожелети ауторском тиму, а и себи самима, да и наредне, у којима треба да буду обрађени преостали типови топонима изведених од личних имена и оних са апелативном основом, излазе истим, завидним ритмом и нађу нам се ускоро на радним столовима.

Љубица Станковска, Македонска ојкономија, Метаморфоза, Скопје, книга прва 1995 (370 стр.), книга втора 1997 (398 стр.), Тойонимиите со суфиксот -ица во Македонија, Институт за старословенска култура, Прилеп / Книгоиздателство „Матица Македонска“ Скопје, Скопје/Прилеп 2001, Суфиксите -јь, -ъјь, -ъ во македонската тојонимија, Институт за старословенска култура, Прилеп 2002.

Четири књиге Љубице Станковске објављене у раздобљу од седам година пружају досад најпотпунији увид у македонску топонимију, не само у савремену и историјску грађу него, са извесним ограничењима, и у релевантну литературу.

Прве две књиге посвећене су ојконимима, тј. топонимима у ужем смислу речи, именима насељених места, градова и села. У првој их има 210, у другој 205, распоређених азбучним редоследом, који се не наставља из прве књиге у другу, него у свакој тече од почетка до краја азбуке; сходно томе, свака књига на крају садржи посебну лексичко-семантичку класификацију и индекс у њој размотрених имена.

Друге две књиге настале су у склопу пројекта „Топоними као споменици културе“ при прилепском Институту за старословенску културу. Посвећене су појединим творбеним типовима, а укључују и микротопонимску грађу. Прва од њих обрађује 4580 топонима и микротопонима на *-ица*, који су најпре наведени азбучним редом уз етимолошки коментар, а затим је дата њихова подробна лескичко-семантичка класификација зависно од деривационе основе, именске, придевске или глаголске, посебно су издвојени случајеви где је овај суфикс удружен са другима („полиморфемни суфикс“), предлошке конструкције, топонимске синтагме и сложенице. Закључно поглавље резимира топонимска значења суфикса *-ица*. И ова књига има исцрпан индекс.

Књига посвећена (микро)топонимима на *-јь, -ъјь* и *-ъ* обухвата 1786 имена. Концепцијски је слична са претходним, у том погледу што главном делу уобличеном у виду етимолошког речника следи семантичка класификација (али овде нема индекса). Територија захвата јешира од граница данашње Републике Македоније и обухвата и суседне делове Бугарске (Пиринску Македонију), Албаније и Грчке, у овом последњем случају, додуше, не само словенске топониме из Егејске Македоније него и из других делова Грчке (Беоти-

ја, чак Крит). Захват је (бар што се тиче најважније категорије *j*-посесива) релативно исцрпан, мада се да уочити понеки пропуст.⁵

Осим несумњивих квалитета који су резултат ауторкиног велиоког труда и непобитне стручности, понешто у овим књигама налаже и одређену критичку дистанцу. Реч је пре свега о разликовању појединих творбених категорија. Тада проблем је у највећој мери изражен управо у последњој књизи, чију је концепцију Ст. најавила већ својим рефератом на Осмој југословенској ономастичкој конференцији у Даниловграду априла 1990. г.

За похвалу је свакако што Ст. у овој и другим књигама обилато користи расположиву историјску грађу (методолошки захтев који се другде подразумева а коме се код нас још увек ретко и невољно удовољава). Ипак бих у том погледу ставио понеку примедбу. Има малих неспоразума у вези са сведочанствима старосрпских извора о (не)палаталности именске основе. У номинативу-акузативу они су двозначни, због писања -ь и на место старог -ъ. У већини тих случајева се Ст. без ограде опредељује за палаталну основу, што се понекад чини исхитрено: *Съзрина* интерпретира као „Озрин“ (332), али то је данашњи *Озрин* (код Штипа), *Шутуль* као „Шутуль“ (433), али ће то пре бити *Шутул* (в. ниже). Напротив, у локативу дистинкција је јасно спроведена палаталним наставком -и и непалаталним -ѣ, но то сведочанство каткад бива пренебрегнуто. Тако се из потврде у повељи из 1344–45. наведене на стр. 44 *8 Богомили* в *Бабоџић* лепо види да је ово друго име не-палатална основа, ном. *Бабоџна*, наспрот палаталној *Богомила*, али их Ст. тумачи упра-во обрнуто, тј. претпоставља праоблике **Babun-ja* (22 д.)⁶ и **Bogomila (Въсь)* (44 д.).⁷ На стр. 288 није јасно да је стсрп. *ѹ* *Ѡ*ши нормалан облик локатива од *Ѡ*ши. Проблема има и са грчким потврдама. Један исти грчки запис из 1019. Вељтчија полеон чита се и тумачи двојако на два различита места књиге: на стр. 1019. *Белча Полена*, као да би било „Белчева пољана“ од ЛИ **Бельцъ*,⁸ а на 90, за Заимовим, *В'лча Полена*, што је, разуме се, ближе истини (с тим што ту суфикс није -јъ него, како се лепо види из грчког записа, -ьјъ, тј. *В'лча Пољана*). Деликатнији је проблем грчке графије из 1019. имена данас ишчезлог места у скопском крају Прејмороц. Ст. чита директно *Прѣморъ* и види у основи идентично ЛИ (какво опет није посведочено). Но у записима словенских имена у истом и неким другим грчким изворима тог времена μ може стајати за /v/ (уп. ОП 11/1990, 3 и 15/2002, 175), а *Прѣворъ* је обичан топографски назив „превој између два брда“ (SKOK III 627).⁹ Грчки топоним са Крита Σκλάος не може се тумачити као „Славој“ (362), јер је то грчка множина мушких рода на -οι од Σκλά(β)ος „Словен“. У одредници *Срђа* (sic!) посвећеној имену грчког града Сервије под Олимпом није ни поменута најранија потврда овог имена око 950. код Порфирогенита Σέρβλια (где се, дабоме, још чува епентетско *l*).¹⁰

⁵ Нпр. стсрп. топоним *Ромања Лука* (потврђено у локативу на *Романи Лѹцъ* у Милутиновој повељи из 1318–19, који Г. Томовић, ИЧ 44/1997, 89 дд. убедљиво идентификује са селом чије се име чита у тур. пописима XV–XVI в. као „Романа Лука“ или „Румена Лука“ (за неразликовање /o/ и /y/ у арапској графији в. ниже; такође се ни палаталност н и л по правилу не бележи), а које је лежало на левој обали Пчиње ји. од Скопља. Посреди је *j*-посесив од ЛИ *Роман*, латинског, а на овом терену можда и грчког порекла (носили су га византијски цареви).

⁶ Варијанта *Боѹбоџна* коју Даничић с.в. *Бабоџна* просуђује као писарску погрешку, могла би предавати српски фонетизам са у према мак. *a* од * *q*, тј. указивала би на праоблик **Bqbina*.

⁷ Додуше, за овај и за други идентичан топоним наводи и исправно мишљење Миовског, Заимова и Роспонда, да је посреди посесив на *-ja*.

⁸ Од те или сличне антропонимске основе (**Bēlъkъ*) одиста на тлу Македоније постоји *j*-посесив *Белче*, у XVI в. *Бѣлчѣ* (стр. 34; Ст. пропушта да наведе с.-х. *Биоча* и сл.).

⁹ Уп. село *Пријевор* у ист. Босни западно код Кладња (Сл. Реметић, усмено).

¹⁰ Овај Порфирогенитов помен је широко познат и много дискутован у склопу најраније историје Срба на Балкану, уп. најскорије ЗРВИ 38, 115.

Највише је ипак проблема (не само код Станковске, него уопште, уп. оно што је доле речено поводом књиге Xh. Ylli-ja) са дешифровањем турских записа. Име села код Струге у дефтерима чита се *Бохун*, а у домаћим изворима и на терену је *Поум*, алб. *Rohum*, очито **Pod-xъltъ* са *у < л* (у основи исправно СТАМАТОСКИ 1990, 210), но Ст. узима читање турских потврда здраво за готово и тумачи га као ъ-посесив од (непотврђеног) ЛИ *Бохун*, остављајући нејасно како се од XVI в. почетно б- могло обезвучити и превиђајући чињеницу да се арапски знакови за /б/ и /п/ разликују само дијакритицима, па се у дефтерима безброј пута чита б за словенско й. На стр. 136 Ст. наводи да се име истог села у једном турском попису пише *Добруништа* а у другом *Доброништа*, али да ту не може бити никакве разлике у запису, јер арапско писмо има исти знак (у латиничној транскрипцији *w*) за /օ/, /у/ и /в/, а читање једног, другог или трећег гласа на датом месту је (неретко произвољан) избор издавача. Најчешће ће и група *ou*, *eu* бити предана само једним знаком *w*, тако да иза читања имена села у данашњој сев. Грчкој *Ослоха* / *Услоха* стоји, готово сигурно, **Ослоуха* или **Ослеуха*, уп. *Ослеуша*, вис на пл. Тари, од надимка **Ослоух* „магарећих ушију“ (Ст. 292 претпоставља ЛИ *Ослох* као хипокористик од *Ослав*).¹¹ Назив улице у Штипу записан у тур. дефтеру из 1570–73. „Мираморија“ треба читати *Mramor(u)ja*, наиме, ту је -и- између м- и -р- убачено у складу са правописном конвенцијом по којој реч у турском и арапском не може почињати сугласничком групом. Реч је о улици поплочаној мрамором, или у којој су живели клесари („мраморници“), и нема никаквог основа за реконструкцију ЛИ **Миромор* „онај који (или кога?) умаре мир“ (тако Ст. 253).

Оно што је поред историјских помена често од пресудног значаја при тумачењу топонима јесу паралеле, тј. подударне или сличне формације другде посведочене. Ту је Ст. издашна при навођењу личних имена којима поткрепљује своје антропономастичке реконструкције, али неретко пропушта да укаже на формално и просторно блиске паралеле самим топонимима које тумачи, без обзира на то што је добар део тих имена већ дискутован у релевантној литератури, укључујући наслове које је Ст. сама користила. Тако на стр. 61 за *Брзештића* не упућује на *Брзеће* у јз. Србији, на 170 за *Збажде*, *Згошћа* на *Збуђе* и *Згошћа* у Босни (уп. ОП 10, 16), на 330 за *Радоб'јесда* на *Радобућа* у зап. Србији. У случају топонима *Радима* (329) можда би јој примери за формацију **Radim-јь / -ја / -је* широм словенског света које наводи ROSPOND 1983, 117, укључујући херцеговачку *Радимљу*, помогли да се ипак определи за *j*-посесив, а не за придев на -ъ, какав ми се у овом и у многим другим случајевима не чини верован; но тиме долазимо на главни проблем.

Већ обједињавање придева на -јь са онима на -ъјь методолошки је проблематично, јер се ради о две формације различитог ие. порекла, чије су функције у словенском биле прилично јасно разграничене (уп. ОП 13/1997, 19 д., ОС 58), што се, уосталом, види већ из чињенице да је овај други тип образовања остао продуктиван до данашњег дана, док је онај први у свим словенским језицима рано изашао из употребе, тј. данас и неких петсто година уназад могуће је начинити име типа *Вучји йошток*, или не и *Вуч йошток*, него само *Вуков*.¹² То практично значи да се у овој књизи мешају врло стари *j*-посесиви са бројним младим топографским синтагмама где је први члан придев на *-ъјь. Уз то између њих није увек јасно спроведена дистинкција, било формална, као у горенаведеном случају *Влчије йољане*, било функционална, као у тумачењу то-

¹¹ Уп. ниже у приказу Ylli-јеве књиге *Zleushē*.

¹² Припадање изражено суфиксом -јь по правилу је индивидуално, али изузетак чине неке изведените од апелатива на -ъјв: *шрбъјв* „крчилац“, *чрънъјв* „калуђер“, тј. *Трећча*, *Чрнче* не треба схватити као „Требчево / Чрнчево село“ (тако Ст. 395, 426), него као „село требаца, чрнца“ (уп. П. Ивић у ОС 22 д. с.в. *Гуча*).

понима *Бојмија* 47 д. и хидронима *Малаија* 238, при којем се узима да је -*ьј* могло служити за извођење посесива од личних имена.¹³

Ако постављајући на исту раван *j*-посесиве и придеве на -*ьј* Ст. иде стопама Јордана Заимова (ЗАИМОВ 1973,¹⁴ проширење захвата на образовања суфиксом -*ь* представља ауторкину иновацију. Не мора и не може сваком, макар био добар зналац словенске творбе, бити одмах јасно шта се у наслову мисли под „суфиксот -*ь*“. Просто речено, то је могућност придевске употребе именице, каква је позната и добро посведочена у случајевима када су други део сложеница. Тако према *глава* имамо *другоглав* (*врх*), *другоглава* (нпр. *неман*), *другоглаво* (*шеле*), према *рог* — *крњорог* (*јарац*), *крњорога* (*коза*), *крњорогог* (*јаре*), према *зуб* — *беззуб*, *беззуба*, *беззубо*.¹⁵ У свим та-квим случајевима ради се о придевским („бахуврихи“) сложеницима дескриптивног значења. Међутим, теза коју заступа Ст. гласи да су наведене и друге, мање-више све именице, просте или сложене, укључујући лична имена, могле функционисати као присвојни придеви. Она тумачи да је врх *Вишеглав* добио име по неком човеку званом **Вишеглав* (87), а не по томе што има више главица. Ороним *Крнорог* она не схвата описано „врх налик на окрњен рог“, него као посесив „Крњорогов врх“, тј. вис би био назван по човеку који је носио име (надимак) *Крнорог* (206). Име села у Грчкој *Зомб* (*Ζόμπος*) не би извorno било метафора неког земљишног облика налик на „зуб“, него посесивна синтагма „Зубов (поток, хрид)“, тј. опет би епоним био неки човек, по имениу Зуб (175). Овакав интерпретациони модел Ст. спроводи без искавке задршке. Практична последица таквог приступа је да се сасвим сужава простор за топониме засноване на апелативима. Тако се при тумачењу топонима *Рудине* (код Берата у Албанији) не узима у обзир истозвучни географски термин *рудина* „планински пањњак“ (= пољ. *rędzina* < прасл. **r̥odina*), већ се узима да се место тако прозвало по неком човеку *Рудину* (351). Досад није изгледало спорно да бројне *Страже*, укључујући и три на тлу Македоније, означавају места где је некад била нека *стражса*, тј. стражарска постаја на важном путу или на граници, али сада Ст. инсистира да је свим тим местима кумовао неки носилац имена **Стражс*.¹⁶ *Забий* се објашњава такође као посесив на -*ь* од непотврђеног ЛИ **Za-bytъ*¹⁷ (169), не узимајући у обзир с.-х. *забий*, -*и* „забачено место“ (а ни тур. *zabit* „официр, полицијац“). Топоним *Почей* даје повод реконструкцији антропонима **По-чей* од глагола *чейти* „ширити, отварати, смејати се, грабити“ (311), премда је *йочей* иначе термин из области крчења шуме (искрчити на *йочей* значи повадити и пањеве).¹⁸ Име делу села Челопек код

¹³ Овај други Ст. своди на **Малахија* (*река*) и тумачи као посесив изведен суфиксом -*ьј* — без палатализације *х* пред *ь* — од ЛИ **Малах*, хипокористика од *Маломир*, *Малорад* (238), пре-виђајући да је *Малахија* хебрејско име старочињетног пророка, које се давало код хришћана у средњем веку. За *Бојмија* в. ЗРВИ 38, 95.

¹⁴ Оправдану примедбу на такву концепцију Заимовљеве монографије ставља Станислав Ропсонд (ROSSEND 1983, 14). Ту књигу не налазимо у списку литературе коју је Ст. користила, премда је од темељног интереса за њену тему.

¹⁵ Реч је, заправо, о суфиксу ие. -*о-*, -*ā* тематских придева; „суфикс -*ь*“ није најсренија формулатија, јер је то само наставак ном. и ак. мушких рода који је фонетски двозначан: може припадати и *о-* и *и-*основама типа *synъ* < **sūnūs*, *sūnūt*. У деривацији од именице *о-* и *а-*основа, које су дакако најбројније, тај суфикс био би, дакле, раван нули (-*о*).

¹⁶ Био би то хипокористик од **Стражимир*; ни једно ни друго име није иначе оставило трага. Додуше, Ст. претпоставља са истим кореном у првом делу ЛИ **Стрѣг(омир)*, којим 376 д. тумачи *Стрегојоље* у Албанији, но како је посведочен тип *Прѣд(и)йоље* „предњи део поља (у односу на речни ток)“, ово би могао бити комплеменатаран назив „стражње поље“.

¹⁷ Пишемо га како сами сматрамо да треба; Ст. овакве реконструкције по правилу даје ћирилицом и без назнаке звездичком испред облика да он није никде посведочен.

¹⁸ На Каблару има вис *Почејиња*. Чейлес, име ишчезлог села у околини Велеса, ако је иоље добро ишчитано из тур. записа, могло би се заиста доводити у везу са *чейти* и *лѣс* „шума“, или

Куманова *Деја* неће бити придев од ЛИ **Dej*, како то мисли Ст. 128, али би могло бити одраз термина *дъл* „брдо“ у локалном говору, јер се на том терену спорадично јавља прелаз *-л > -ја* (Ивић 1985, 118). И неки топографски термини на **-išće > -ишће*, мн. *-ишћа* нашли су се преведени у категорију патронимских ојконима на *-it'i*, како је то већ чинио Заимов (ЗАИМОВ 1965), који је и за то био оправдано критикован од Ропонда (ROSPOND 1974). Ст. им поврх тога мења граматичку дефиницију, проглашавајући их придевима. То што име села *Кучевишића* у Скопској Црној гори, стсрп. **Кључевица** од најранијих записа доследно показује облик множине средњег рода не смета јој да га прогласи једнином женског рода придева на *-ь* од патронимика **Кључевића Въсъ* „село Кљечевог сина“ (210 д.). На страну врло сумњива вероватност ЛИ **Клече*, ваља знати да је овај топоним још 1957. Франце Безлај на Првом југословенском конгресу слависта у Београду убедљиво објаснио из прасл. **kъlčiti* „крчти“ (ЈФ 23/1958, 89), а да је ауторки својевремено указано да у чешким дијалектима постоји и потпуно подударно образовање, *kłčovište* (поред *kłčovisko*, *kłčovina*, *kłčenina*) у значењу „крчевина“,¹⁹ и да су, према томе, *Кучевишића* <**kъlče-višča* напрости „крчевине“.²⁰ По истом шаблону, *Летковишића* су по Ст. „село Летовог сина“ (218), мада је *лѣтловишиће* термин добро познат на словенском југу у значењу места за летњу испашу оваци, док би *Маковић*, према њеном тумачењу на 238, био *j*-посесив од ЛИ **Маковић* — које би значило отприлике, „Господар муке“ (?!); подс蒂мо ипак да у слов. језицима постоји термин **makovišće* „место где расте или је растио мак“ који често долази и као топоним (ЭССЯ 17, 144), с.-х. *мѣковишиће* у Вукову Речнику, село *Маковишића* у зап. Србији итд.

Новим интерпретационим моделом нису погођени само топографски апелативи, него и неки примарни придеви, који наједном постају више смислени, тако што им се уместо њиховог дескриптивног значења приписује улога секундарних посесива. *Тихо йоле* се тумачи као „Тихово поље“, *Нова (въсъ)* као „Новоово село“ — иако је то описни назив за „ново село“ у опреци према „старом“, какав се среће широм словенског света (уп. ОП 16, 6) — *Лисо брдо* и *Лиси чукар* били би „лисичји“ висови (224), без обзира на много вероватнију могућност да је посреди прасл. придев **lysъ* „го, без растиња“.²¹

Читалац се мора упитати откуд ауторки уопште идеја о постојању такве придевске категорије, кад ће нема ни у једном познатом словенском језику, почев од староцрквенословенског, који је најраније забележен, и то управо на тлу које улази у област истраживања ове књиге (уп. BRODOWSKA/HONOWSKA 1960, 204 дд.), кад — за разлику од посесива и патронимика на *-јь* — поређење са другим индоевропским језицима не пружа основа да претпоставимо њено постојање у предисторијској, прасловенској фази језичког развоја, и кад је, на крају крајева, она већ са чисто теоретске тачке гледиша проблематична, јер извођење секундарних посесива од основне речи суфиксом *-ø* имплицира изостанак једне елементарне дистинкције, односно постојање мноштва облика који означавајући нешто или некога истовремено исказују припадност томе нечemu или некоме, нпр. име *Војнег* би у том случају поред самог Војнега могло индистик-

не преко личног имена, како то Ст. 422 д. чини, него преко колективног надимка својих становника **Чейи-лѣси* „крчиоци шуме“, (prasл.) тип *Кладоруби*.

¹⁹ По Малько 1974, 26.

²⁰ Ово једноставно и, по моме мишљењу, несумњиво објашњење изнео сам у дискусији уз реферат Ј. Станковске на Осмој југословенској онамастичкој конференцији априла 1990. године у Даниловграду; оно је доцније објављено, додуше, уз штампарске грешке, у JOK 8, 272, где и сам њен прилог (СТАНКОВСКА 1994), но у садашњој књизи она, на скоро две пуне стране посвећене овом имену, пропушта да ту моју сугестију помене (макар само да би је одбацила).

²¹ То важи и за топоним *Лиса* (222); што се пак тиче хидронима *Лиса*, *Лиса река* ibid., ту пре имамо прасл. придев **lisъ*, али не у присвојном значењу „лисичји“, него у оном, у којем је посведочен управо у македонском „црвенкаст“, уп. ЭССЯ 15, 151.

тивно значити и његовог сина или унука — а ту се већ губи основни смисао антропономастичког именовања, који се састоји у разликовању појединих особа у ужем, најпре породичном кругу?²²

На овом путу којим је кренула — и, по нашем мишљењу, застранила — Ст. је ипак имала претходнике, које сама помиње. Из Увода ове књиге (стр. 9 дд.), а, можда још јасније, из њеног програмског реферата изнесеног на Осмој југословенској ономастичкој конференцији у Даниловграду априла 1990, види се да ју је инспирисао БОШКОВИЋ 1974, и доцнији на овај чланак надовезани радови Р. Маројевића (посебно МАРОЈЕВИЋ 1985, 1987). Први је у поменутом чланку изнео низ занимљивих идеја претежно на основу синхроне грађе, и део њих се у међувремену показао неоснованим у светлу историјских потврда; тако прва реч у *Драгоми До* није, како је он то мислио, одређени вид придева *Драгом* од истоветног личног имена, него окрњени облик *j*-посесива *Драгомиљ* од ЛИ *Драгомил*, како то сведочи облик *Драгомиљ До*, посведочен почетком треће деценије XVI в. у турском попису (М. Пешикан у ОП 3/1982, 50). Што се тиче тезе МАРОЈЕВИЋ 1987 да је у синтагмама типа *Југовића мајка* први члан придев, она се разбија већ о чињеници да генитив није *Југовића мајке* него *Југовића мајке*, и да у топонимији одговарајуће синтагме не гласе *Илиће куће* него *Илића куће*. Староруски обрти типа *а се чафа кня(за) Володими́рова Давы́дов(и)ча* (id. 1985, 48) тешко могу поткрепити овакво тумачење; ту *Давы́довича* није придев у женском роду уз *чара*, него посесивни генитив патронимика у апозицији уз присвојни придев, уп. старосрпске обрте *Си каменъ Михаиловъ сына Стефана Жлнка воеводе* у надгробном натпису ЗН 4921°, *Штоле на Ђинисиевъ виноградъ Жидилца* у омеђењу Раваничке повеље (В 52¹⁸, Б 92⁴⁶⁻⁴⁷). Но овде није место да подробно преиспитујемо Бошковићеве и Маројевићеве тезе и решавамо општи проблем постојања или непостојања посесива на -ь, него нас занима само њихово реално присуство или одсуство у топонимској грађи где их Ст. налази. Рекло би се да је она, широм отворивши та врата која су други тек одшкринули, пустила кроз њих у своју књигу додатну количину рецентног и неприпадајућег материјала, у чију су се масу утопили прави, стариински *j*-посесиви.

У ствари, њени „посесиви са суфиксом -ь“ највећим делом се без тешкоће тумаче као друга, нормалнија образовања. Већ смо поменули примере неизведених топографских апелатива (*Рудине* итд.) и примарних придева (*Лисо Брдо* итд.), но ту су се нашле и неке друге придевске формације:

— придеви на -нь: за *Брани Дол* стр. 56 Ст. усваја Бошковићево тумачење (1974, 380) подударног топонима *Bráni Dô* у Херцеговини као придева на -ь одређеног вида од ЛИ *Бран*, но већ чињеница да се исти лик јавља на два удаљена места указује на његов пре дескриптивни него посесивни карактер, по свој прилици **бранни < *bornъnъjъ dolъ „до који је предмет (земљишног) спора“*, од прасл. **bornъ* „спор, сукоб“ уп. рус. *брань*, *бранный*.

— пасивни партиципи презента на -тъ и перфекта на -пъ: ороними *Видим Рид* и *Озрен, Озрем, Озрим* 282 д., такође објашњени на стр. 81 и на 282 д. из ЛИ, значе уствари „хрид, вис који се одасвуд види“ (за **ob-zъrimъ*, **ob-zъrěnъ* уп. ОП 3/1982, 158 дд.)²³; слично ће *Скрчим* (такође ороним) бити **ис-крчим* (тј. *вис, брег, лес „шума“*)

²² У староиндијском постоји категорија секундарних посесива са суфиксом -օ, али се ту дистинкија према основној речи успоставља продуженим превојем (*vrddhi*) вокала или дифтонга у почетном слогу, често и променом нагласка, уп. патронимике вед. *Kāńva-, Śaucadrathá-*, „Канвин (*Kańva-*), Шућадратин (*Śaucadratha-*) син, потомак“. За образовања те врсте у словенским језицима в. СЕВ 2/2003, 271 дд., но могућих примера из антропонимског домена бар засад нема.

²³ Постоји, додуше, ЛИ *Озрен*, али доследно јављање у неизведеном облику мушких рода указује да је посреди увек описано употребљен трпни придев уз *вис, брег*.

„који се крчи, који је за крчење“, а не, како мисли Ст. 360, посесив од скраћеног ЛИ *Скрчим(*up*).

— коначно, *j*-посесиви, с обзиром на депалатализацију првобитних група *pj*, *lj*, *mj*, *nj*, *vj* у македонским говорима.²⁴ У датим случајевима Ст. некад реконструише *j*-посесив, поготову ако је то већ учињено у ранијој литератури, а некад претпоставља суфикс -*b*, као у *Будим 63*, *Драгома* (*Δραγόμη*) 142 д.;²⁵ у њеном одлучивању за једно или друго решење нема уочљиве доследности.²⁶ Топоним из XIV в. **Биволь Брод** на 38 д. исправно је прочитан као **Биволь Брод** (што није морало нужно бити, будући да се помиње само у акузативу, а документ је старосрпски, без разликовања меког и тврдог полугласа), али се непосредно пре тога **Бивола Глава** тумачи као пријев на -*b*, f. -*a* (38), док се **Бийола** на следећим странама (39 д.) изводи из (потврђеног) ранијег облика **Бийоља**.

Део примера свакако отпада на секундарно сингуларизоване називе становника. Објашњење имена села *Колодеј* у Егејској Македонији личним именом са првим чланом у вези са стсл. **коликъ** пренебрегава постојање још прасловенске сложенице **kolo-dějъ* „колар“ (ЭССЯ 10, 45), за коју мак. топоним пружа досад недостајућу потврду са југа; нема сумње да је извorno имао множинскилик „Колари“ или „(Село) колара“.²⁷ Ауторки није непознато да је *ratiāj* < **ortajъ*²⁸ прасловенски назив за „ратара“, али она без обзира на то тумачи мак. *Ratiāe* код Тетова као „Ратајево село“, конструишући ЛИ **Ratiāj* од *Ratiāmir* (344 д.). Заправо је у данашњем облику одражен акузатив множине од првобитног *Ratiāji* (тако име и гласи у ранијим записима) као назива за село настањено ратарима, који се као топоним среће и код нас и другде широм словенских земаља.

Може се узети да је накнадна сингуларизација бар у неким случајевима ишла преко генитива множине, у старом језику формално (до у нагласак) идентичних номинативима-акузативима једнине мушких *o*-основа. Тако се ауторкином схватању ликова *Vojneg* 92 и *Коњух* 198 д. као посесива од личних имена као алтернатива може понудити њихово својење на синтагме **vъsъ Vojnegъ*, *vъsъ kon'ixъ* „село рода Вojнѣзи“ (уп. *Војноге* код Фоче), одн. „село коњушара“.²⁹ Тако и иза ране грчке потврде из 897. тѣу *Δραγωβούντων* не треба реконструисати номинатив једнине мушкиг рода *Драгобонд*, како то чини Ст. 140, јер грчки облик је генитив множине коме би одговарао стари словенски **Dragobōdъ*, у значењу „(село) Драгобуда, тј. рода званог Драгобуди“.³⁰

²⁴ За питање старине ове појаве могао би бити од значаја запис из 1343. подъ **Θευφανομъ Нивомъ** наведен на стр. 386 кад бисмо били сигурни да је ту посреди већ депалатализован пријев *Теофан* < *Теофанъ*, а не само правописни проблем бележења палаталности испред *o*.

²⁵ Упркос директне аналогије коју пружа слн. *Dragomlja Vas*, а уз позивање на *Драгоми До*, за који смо видели шта је у ствари.

²⁶ Треба нотирати склоност да се претпостави суфикс -*b* (тј. -*ø*) и тамо где то уопште није неопходно, тј. да се *Бории* изводи из ЛИ на -*ь* *Бории* (50), а не из *Борис* или **Борих*, тако и у основи *Бийоша* 86 може пре бити *Бийох* или *Бийос* (: *Бийослав*) него *Бийош*.

²⁷ Овамо можда и белички топоним *Колодѣља* (уп. Ј. Радић у ОП 16, 228 и 266), уз наслон другог дела на *дѣлаи*.

²⁸ Ст. 345 пише, можда омашком, **oratajъ*.

²⁹ В. ЗМСФЛ 42, 49 д., где се разматра и пример из средњовековне Метохије Š **стоуденца** **Воинѣга**, који наизглед пружа основ за претпоставку „*ь*-посесива“; но радиће се ту о простој паратакси апелатива и имена у генитиву једнине насталој реинтерпретацијом номинатива-акузатива ***стоуденъцъ** **Воинѣгъ**, где је други члан извorno генитив множине.

³⁰ Ни грчки генитив једнине у запису XII в. χωρίον τοῦ Ῥαδαβούντος не даје основу за реконструкцију словенског *Радобонд* (тако Ст. 331), јер таквој грчкој синтагми са посесивним генитивом ЛИ одговарала би, у овом случају, словенска са присвојним пријевом на -*jъ*: **Radob-*

Конечно, ваља допустити да се у својству топонима понекад јавља и неизведен облик личног имена у једнини, посебно ако је реч о митолошком или светачком имену. Ст. уопште не рачуна са таквом могућношћу: ороним *Перун* њој је нужно постао од **Перуњ рид*,³¹ а *Дух* < *Дух* би био придев изведен суфиксом -ъ од ЛИ **Дух* (153), но биће у праву Заимов и Дуриданов, чије мишљење сама тамо наводи, да је место понело име по цркви посвећено Св. Духу.³²

Не желимо да се наша критика схвати као потпуно порицање придевског типа о којем је реч. У најмању руку, још од прасловенског (и праиноевропског) времена неке речи функционишу истовремено као именице и придеви (**zoltъ*, -а, -о поред **zolto* n. „злато“; **svinъ*, -а, -о поред **svina / svin'a* „свиња“).³³ Могућност постојања таквих (дескриптивних) формација у топонимији уочена је, на западнословенском материјалу, много пре Бошковића и Маројевића. Добар путоказ нашој ауторки био би чланак Бајерове (BAJEROWA 1957), да га је користила. Он би јој нарочито помогао при просуђивању топонима са именом дрвета у основи, где би се старинских придева те врсте можда могло и наћи.³⁴

Други начелни проблем ауторкине интерпретације лежи у слободи реконструкције словенских личних имена из топонима коју она себи веома често даје, препознавајући у њима такве антропониме који не само да другде нису посредно нити непосредно посведочени, него као структуре напросто нису вероватни. Репертоар антропонимских основа и значења у њеним реконструкцијама раширен је преко оквира познате и вероватне (пра)словенске творбе, па нека тако реконструисана имена звуче доста чудно. Да невоља буде већа, Ст. их редовно пише без звездице, тј. као да се ради о посвећоченим и реално постојећим ликовима.³⁵ И у неким случајевима када се решења која

дја вљеб. Нисам у стању да проверим може ли се, географски, радити о горепоменутој *Радоб'једи* турских пописа.

³¹ Тј. *хрид*. Анахроно делују реконструкције које повезују архаичну творбу *j*-посесива са младим фонетским ликовима као овај, где је испало *x*.

³² Стр. 126 д. поводом *Девич* (3 пута), *Девича* Ст. разматра разне могућности антропонимске и митолошке мотивације, а никде не узима у обзир просту могућност да ту *Девича* значи „Богородица“ и да *j*-посесива одатле означава неку Богородичину цркву или манастир или село које му је припадало, уп. на Косову манастир *Девич* са црквом посвећеном Богородици (ЗФФ 16/1989, 96; 98); исто важи за *Дивице* 129.

³³ У том смислу Ст. исправно тумачи топониме *Свина*, *Свина Локва*, *Свина Јама*, *Свиња Река*, *Свињи Дол*. Заправо је прасл. назив животиње поименичени ие. придева **sviño-* од *sviňo*- „свиња“. За овај тип уп. и П. Ивић у ОС 51 s.v. луки.

³⁴ Наравно, пошто се искључе неизведенни облици једнине или множине апелатива (тип *Ли-иа*, *Ли-је*) и колективи на -је (тип *Ли-је*), које Ст. све третира као придевска образовања.

³⁵ Нека од њих ваљало би писати не са једном, него са две или више звездица. Тако посредством грчког топонима *Λεσοφίτι* упознајемо *Лесовића*, „Господара шуме“, иако је већ Фасмер трезвено претпоставио у основи придев **lēsovītъ(j)y*, истог значења и образован на исти начин као *шумовић* (218). Из хидронима *Безгашӣ*, *Безгакёва Река* реконструише се ЛИ **Без-гашӣ*, са другим делом од *гашашӣ* (питамо се зашто не добро посведочен надимак **Bezgat'Ь*, „Безгаћ, Sanscoulotte“, у овом случају можда настао преосмишљењем од **без-гашӣ* „незагаћен поток“?). Врачнѣцъ у Беотији било би од личног имена **Vran-нѣцъ* (96), творбено и семантички немогућег; пошто је то рани словенски нанос у Грчкој, то в- вероватно стоји за словенско *Б-*, и треба поћи од *Брайтонѣгъ*, или још старије форме **Braitnēgъ*. Могло је бити бар мало задршке код реконструкције, на основу топонима *Драгоножс(e)*, личног имена **Драгоног* са речју нога у другом делу (143); такво име је дабогме немогуће, али је већ запажено да -нѣгъ- зна прени у -ног- (Бабонѣжићи, *Брайтонѣжићи*, *Брайтоножићи* > **Брайтонѣжисићи*, уп. Скок I 84 и ЗБМСФЛ 42/1999, такође горепоменуте *Војноге* код Фоче. Збуњује извођење средњовековног међника из околине Куманова *Прибисаль* кѹстьь од ЛИ **Прибисал* (318 д.), кад се добро зна да су стсрп. посесиви на -с(л)аљ изведенни од имена на -слав, тј. овај назив просто значи „Прибислављев крст“ (Уп. доле у прикази).

Ст. усваја чине могућим, требало би узети у обзор и алтернативна тумачења. Можемо се сложити да су *Преч*, *Преча*, у XVI в. Пућча вероватно j-посесиви, али ми се у основи чини вероватнијим ЛИ *Пућдаць* (стсрп. *Пућдиславъ* итд.) него **Пућкъ* (тако Ст. 318). За *Нерашће* стварно долази у обзор ЛИ **Neratъ* (270), али је ваљало поменути и алтернативну могућност извођења од апелатива *нерасий*, можда у својству надимка.

Конечно, мора се указати на ауторкину тенденцију да из словенских језичких средстава тумачи и она имена која се са више вероватноће, или сигурно, могу сврстати међу алоглоске елементе, и те како присутне на терену којим се бави. Глађоула у повељи Константина Тиха Асена тешко може бити од ad hoc изнађеног ЛИ **Głędyłъ* од *gleđati*, већ је много пре романизам³⁶. За Трооло, некад *Трохало* се од два објашњења која је понудила О. Иванова: гр. τρόχαλος „велики камен, облутак“ или ЛИ **Troхал* опредељује за ово друго, свакако мање вероватно, као, уосталом, и у случају међника у стсрп. повељи *Трохаль* (код Штипа), који чита *Troхал* (395 д.). За *Туршел*, *Туршља* упућује, додуше, на рум. *turtel* „смрека“ (које је, свакако, крајњи извр ових топонима), али не пропушта да као алтернативу конструише ЛИ **Tur-и-ел* од основе која је у тур. „дивљи бик“. Име места (према контексту: виса) *Шојтъль* из Душанове повеље ман. Трескавцу опет чита са -љ *Шујтуљ* и тумачи као j-посесив од хипокористика *Шујто* + -ул од **Шујбор* = стчеш. *Šutbor* поред *Jěšutbor* (433), но посреди ће бити рум. приdev са чланом *şutul* „шут“, тј. затупаст врх. *Жван* (тако од XVI в.) може бити -јљ посесив од ЛИ *Жван*, како Ст. 158 помишиља, али то име никако не може бити у вези са *Звони-мир* итд., од **zvъněti* нити са стчеш. *Zwan* (sic!),³⁷ а још мање са **žvъnatъ* „жвати“, него је романски лик од *Joannēs* „Иван, Јован“ (уп. SKOK III 738), можда ипак неизведен облик по некој цркви Св. Јована. Да би се објаснио назив планинског врха јз. од Скопља *Крстовар* не мора се реконструисати ЛИ **Крсъто-вар* са другим делом стсрл. *вафти* „чувати“ итд.“ (207), довољно је посегнути за добро познатим гр. Χριστόφορος. Име њиве у светогорској повељи XII в. (ἀγρὸς) δ Ἀλμυρός даје Ст. повода да реконструише слов. ЛИ *(Х)олмир (284), а заправо је обичан грчки назив „слана њива“. На стр. 124 топоним *Дардаш*, *Дардас* тумачи као посесив од личног имена **Дардаш*, које изводи овако: -дар од *Божидар* + -д- + -аш. Настрану то што се у конкретном случају ради о чисто албанском назвању (*Dardhas* „Крушчани“ од *dardhē* „крушка“ + суфикс етника -*as*), тешко је поверовати да је ЛИ **Дардаш* онако како га Ст. реконструише игде и икада постојало. За орониме *Мали Мучаљ* и *Мали Радомиш* на тлу Албаније ваљало би проверити постоје ли и са приdevом „велики“ или би, како ми се чини, ту први део био алб. *mali*, тј. *mal* „брдо“ са постпозонираним чланом. У називу дела Шаре *Цери Пашина Планина* Ст. тумачи први члан као приdev од *цер* „Quercus cerris“ (416 д.), но свакако треба писати *Церийашина йл.*, где је први део присвојни приdev од турцизма с.-х. *церибаши* „цигански старешина, четовођа“, буг. *черибашџа* „војни челник“ < тур. *çeri-başı* „старешина племена“ (уп. SKOK I 257), -й- < тур. *b* као у *йаша*.

зу Ylli-јеве књиге у вези са алб. *Gradisaliq*, тамо и о топониму *Безмишиће*, који Ст. 29 д. тумачи као патронимик на -*il-i* од скраћене основе ЛИ *Безмир*).

³⁶ Тако га је тумачила већ К. Илиевска, ОП 1/1979, 62, где претпоставља изведеницу на -ula од лат. *glans*, *glandis*, „жир“, у значењу „жировиште“. Треба додати да је таква изведеница, *glandula*, одиста постоји у латинском, али у значењу „жлезда“, и да њени одрази живе на Балкану у рум. *ghîndură*, алб. *gjëndër*, с.-х. глундура. Топоним је најпре могао постати метафоричном применом апелатива, уп. срп. покр. (у Подрињу) *жлезда*, „рудно налазиште“ (PCA). Ст. рад Илиевске не помиње ни поводом овог имена (стр. 107), ни у вези са називом *Виргин брдо / Вергин* у Скопљу XIII–XIV века. Сама Ст. своди га на ЛИ **Virgin* латинског порекла у вези са *Vergilius*, *Virgilius* (стр. 84), док га Илиевска I.c., по мени, убедљивије, изводи од лат. *virgo*, *virginis*, „Девица“, вероватно у значењу Богородице.

³⁷ Треба *Zvan*, од *zvati*.

У природи је приказа ове врсте да више скрећу пажњу на проблематичне детаље него што истичу оно што је прихватљиво и убедљиво. То не значи да ми је циљ био да оспорим вредност ове несумњиво значајне књиге. Напротив, сматрао сам овакав критички осврт неопходним управо зато што сам уверен да ће монографија Љубице Станковске постати незаobilазна у будућим истраживањима јужнословенске топонимије.

Xhelal Ylli, Das slavische Lehngut im Albanischen. 2. Teil Ortsnamen (Slavistische Beiträge, begründet von Alois Schmaus, herausgegeben von Peter Rehder, Bd. 395), Verlag Otto Sagner, München 2000.

Албански слависта који се усавршавао у Немачкој као стипендист фондације Alexander von Humboldt Џелал Или је у угледној минхенској едицији „Славистички прилози“ објавио, у два дела, синтезу посвећену словенским позајмљеницима у албанском језику, прву после већ класичне књиге Селишчева. Први део (објављен 1997) бави се албанском апелативном лексиком словенског порекла, а други, који овде приказујемо, словенским топонимима на тлу Албаније. У уводу дат је преглед ранијих истраживања и изнет властити методолошки приступ, укључујући проблематику извора и њиховог коришћења. Следећи, други сегмент књиге чини инвентар топонима, најпре у данашњим ликовима, а затим у историјским записима XV–XVI, где на првом месту стоји скадарски катастиг из 1416–17, а све остало су турски пописи. Средишњи део представља речник словенских топонима (стр. 85–197), коме следе картографски прикази њихове распрострањености у прошлости и садашњости. Завршно поглавље пружа класификацију словенских топонима по следећим категоријама: топоними од апелатива, од личних имена, од имена становника (тј. ојконими), хибридни топоними. Следе пописи њихових деривационих основа, апелативних и антропонимских, и кратак али врло занимљив осврт на најраније словенске трагове на албанском тлу и њихову географску распространетост, при чему критеријуме за идентификацију пружа вршење раних албанских гласовних промена (ротацизам, прелаз *s* у *ß*) и невршење словенских (ликвидне метатезе, *ă* > *o*, замене полугласа, *u* > *i*, деназализације).

Илијев приступ је у целини објективан и трезвен. Ранију литературу (Селишчев, Заимов, Пјанка и др.) користи и наводи са потребним критичким отклоном. Његов властити етимолошки суд поуздан је у већини случајева зрелих за просуђивање. Има, додуше, доста и оних других, када пред нама стоји словенско име изобличено у албанским устима а без историјских потврда које би омогућиле расветљавање његовог извornог лика, или, још горе, када располажемо само историјском потврdom из турског пописа коју нисмо у стању да идентификујемо са неким именом познатим са терена или из неког другог извора. Имајући у виду познату непрецизност и вишезначност арапских графија, методолошки је проблематично ако се такви записи тумаче на равној нози са реално посведоченим топонимима, но ни Илијеви претходници ни сам Или нису одолевали том искушењу, уп. нпр. тумачења предложена на стр. 102 за „Delduzhda“ или на 155 за „Pokosovishte“.